

A Halhatatlanság.

2. Tim. I, 10. A mi megtartó Jézus Krisztusunk a halált eltörlötte és az életet és halhatatlanságot világosságra hozta az evangelium által.

A halhatatlanság a keresztény vallásnak nagyszerű felfedezése. Felfedezése, mondom; nem azért, mintha a Krisztus születése előtt a jövő élet teljességgel ismeretlen lett volna, hanem azért, mert ő azt anynyira világosságra hozta, hogy az nagyrésztint egy egészen új tanná lett. Krisztus előtt a halhatatlanság sejtelem volt vagy határozatlan remény; Jézus, tanításai és feltámadása által bizonyosságra emelte. Krisztus előtt a jövő élet az erényre kevésbé szolgált ösztönül: sőt a képzelődés és szenvedélyek gyakran a véték eszközévé aljasították le. A kereszténységben eme tan egészen erkölcsi célra van alkalmazva s a jövő csak azért van kijelentve, hogy a magunkkal való küzdelemre s a kegyes életre ösztönt, eltökélést és erőt nyújtson.

Czélom e beszéd által a jövő élet felőli meggyőződéseket erősebbé tenni, ha lehet, s azt hiszem, hogy legsikeresebben megközelítem e czélt az által, ha megmutatom, hogy e nagy igazság egyszersmind természetünk törvénye is; hogy az okosság, ha nem is tudja megállapítani, de megegyezik vele, és hogy az be van írva a sz. könyvbe éppen úgy mint a lélekbe. S vajjon nem észszerű dolog-e azt várni, hogy ha az ember halhatatlanságra van alkotva, eme rendeltetésének jegyei saját természetében is feltalálhatóak és tehetségeinek kiképeztetése arányában észrevehetőbbek legyenek. Igyekszem megmutatni, hogy ez a várakozás helyes, és hogy a kijelentésnek a jövő életet illető tana erős viszhangra talál saját természetünkben.

E tétel annál fontosabb, mert sokaknak úgy tetszik, mintha a természet jelenetei kevésbé szólnának a halhatatlanság mellett. Némelyekben a hanyatlásnak a teremtés minden műveiben folytonos

működése, s az állati és növényi világ minden alakjainak feloszlása, azt a gondolatot kelti fel, mintha a megsemmisülés egy általános törvény, melynek minden lény alája van vetve.

Azt mondják a kétkedők, hogy a lényeknek csak fajai és osztályai örökkévalók, azonban az egyes lények, melyek azokat alkotják, mind megsemmisülés sorsára vannak kárhozthatva. Én azt mondom, hogy mentől inkább ismerjük a lelket, annál több okunk van megkülönböztetni azt az állati és növényi fajoktól, a melyek körülünk születnek, nőnek és elenyésznek, és hogy saját természetében fekszik az ok, melynél fogva ki kell vennünk a megsemmisülés általános törvénye alól. E pont-ra kérem ki mostan részemre figyelmeteket.

Ha széttelintünk a földön, látjuk ugyan, hogy minden dolog változik, elenyészik, és így hajlandók vagyunk a hasonlóság elvénél fogva következtetni, hogy nem csoda, ha az anyag minden szerves alakjainak feloszlása saját enyészetünket látszik hirdetni; de ekkor nem vesszük észre az anyag és lélek közti különbségeket, mik oly roppant nagyok, hogy éppen az ellenkező következtetést igazolják.

Említsünk meg néhányat ezen különbségek közül.

1.) Ha a természet szerves terményeire tekintünk, látjuk, hogy csak egy meghatározott időre van szükségök, és a legtöbbnek közülök nagyon rövid időre, hogy elérjék tökélyöket, s megfeleljenek céljaiknak. Vegyük fel például ama nemes alkotást — a fát. Ha felnő bizonyos magasságra, lombokat hajt, virágzik és gyümölcsöt terem; nincs több tenni valója. Ereje egészen ki van fejtve; nincsenek elrejtett tehetségei, melyeknek a bimbók és gyümölcsök csak mintegy zálogai s fejlődésének első lépcsői legyenek. Célja elérve s az élet ereje benne többé nem működik. Nem így a lélek. Nem mondhatjuk erről, mint egy egészen kinőtt fáról ősszel: megfelelt céljának, megtette a magáét, tehetségei ki vannak merítve. Nem: mert a lélek természete, ereje, vágyai, céljai mind határtalanok. Soha sem gondoljuk, ha egy nagy lélekben eredeti gondolat született, vagy valamely fontos felfedezést tett, hogy elérte végcélját s más, magasztosabb gyümölcsöt nem teremhet. Ellenben, teremtő ereje felőli meggyőződésünknek tágasabb kör nyílt, inkább elismerjük a teremtő kimeríthetetlen bölcseségével való rokonságát. Látjuk,

hogy előrehaladásának minden lépésében új ösztönt nyer, s látjuk a nemesebb törekvések zálogát. Így, ha egy tiszta és független lélek nagy szolgálatot tett a kötelességnek és igazságnak, ha csalhatalan bizonyítékok által mutatta ki Isten és emberek iránti szeretetét, — nem gondoljuk, hogy erény-tehetségének egész erejét kifejtette, nagyságának mértékét betöltötte s a legérettebb gyümölcsöket termette meg. Ellenben érezzük, hogy az erény kitünő eredmények által virágzóbbá teszi a lélek életét, a helyett hogy letarolná, — hogy a lélek folytonos jó cselekvés által, a helyett, hogy gépiességbe süllyedne le, képessé lesz magasabb kötelességek felfogására, fel lesz fegyverezve nemesb irányu tettekre s növekszik a munkás szeretetben. A lélek előrehaladásában nem talál legyőzhetetlen akadályokra, hanem mindinkább átlátja erejének és azon méltóságnak, melyre teremtve van, határtalanságát.

Nézzük a tárgyat más oldalról, ez még határozottabban kimutatja a lélek és az anyag legnemesebb alkotásai közti különbséget. Tudjuk, hogy a fa megfelelt legfőbb céljának, ha egy bizonyos nemű gyümölcsöt termelt. Tökélyes voltát egy határozott, tényszerű, végleges eredmény után ítéljük meg. De a lélek, a mint fejlődik, mindinkább átlátja, hogy tökéletessége nincs kiszabott határok közé szorítva, hanem egy eredeti, teremtő és határtalan erőben áll, mely újabb meg újabb hatálylyal működik, s őt a gondolatok és törekvések új meg új terére viszi a vallás és emberiség érdekében. Ez az igazság valóban oly tiszta, hogy bárki közülünk átláthatja. Érezzük, hogy nem az a legtökéletesebb lélek, mely egy kívülről kiszabott úton működik, mely határozott szabályokkal öszhangzólag gondolkozik és cselekszik, hanem az, mely magában foglalja a cselekedetek forrását, öszszehasonlítja egymással azon ismereteket, melyeket másoktól kapott, kikémléli azoknak rejtett és sokszoros viszonyait, s tovább adja új és magasabb alakokban. A fa tökéletessége tehát egy meghatározott terményben fekszik; a léleké pedig határtalan és korlátolatlan erőben. Az első saját fogalmában bírja a korlátot; de a léleknek emelni korlátokat annyira lenne, mint megsemmisíteni azon eredeti erőt, a melyen tökéletessége alapszik. Itt tehát különbséget észlelünk az anyagi világ tüneteményci és a lélek között, és az elsőnek feloszlásából, melyek, a mint látjuk, bizonyos meghatározott időtartam alatt tökéletessé-

gök végpontját eléri és céljokhoz jutnak, nem következtethetünk az utolsóéra, mely világosan foglalja magában a tehetséget vég nélküli haladásra.

II. Kiemeltünk egy ellentétet a lélek és az anyag alakjai között. Az utóbbiaknak, a mint láttuk, természetöknél fogva meg vannak a maguk határai. A fa rövid idő alatt s szűk térben növe és terjedve, betölti rendeltetését. Tegyük hozzá azt is, hogy a természet rendszere, melyhez a fa tartozik, hozza magával, hogy az kijelölt határai közt megmaradjon. Ha határtalanul nőnie kellene, az végetlen szerencsétlenség lenne. Egy egyszerű növény, a korlátozatlan kiterjedés elvével felruházva, évszázadok folytán, nemzeteket árnyékolna be s kizárna minden más fejlődést s kimerítené a föld összes termékenységét. Az anyag alakjainak tehát szűk határok közt kell maradni. és már hasznosságuk megkívánja, hogy életök és fejlődésök a természet által eléjükbe szabott határok elérése előtt is gyakran meggátoltassék. De a lélek határtalan kiterjedés-képessége, a helyett, hogy ellenkeznék a teremtés rendszerével, megegyezik azzal és tökéletesebbé teszi azt. Egy fa, ha folytonosan nőne, kizárná a növényi élet más alakzatait. A lélek, kiterjedése arányában, új életre ébreszt s bizonyos értelemben teremt más lelkeket. Ez, a helyett hogy kimerítené, még többszörözi a más lelkekre nézve szükséges táplálékot. A lélek, mennél nagyobb mértékben rendelkezik értelmi és erkölcsi erővel, annál több életet és erőt hint maga körül; a gondolatnak és a szeretetnek mindig növekedő forrása. Tegyük hozzá azt is, hogy a lélek, végetlen fejlődése által nem csak nagyobb mennyiségű jót nyújt más lényeknek, hanem a jónak folytonosan új alakjait hozza létre. És ez fontos különbség. Ha a fa végetlenül terjedne, mind több több gyümölcsöt adna, de csak ugyanazon neműeket, és kizárván minden más fejlődést, megsemmisítré a termények különbféleségét, a minek most egészségünket és élvezeteinket köszönhetjük. De a lélek, fejlődési folyamata alatt, mindig új gyümölcsöket, a gondolatnak, erénynek és szentségnek új alakjait nyújtja. Ez mindig magasabb hatály magvait hordja magában annál, a melylyel azelőtt működött, s bimbóit oly gyümölcsöknek, melyeket még soha sem termett. Tehát ugyanazon ok, mely az anyag alakjának korlátok közé szorítását kívánja meg —

tudniillik az egész rendszer java, a lélek korlátlan fejlődését látszik követelni.

III. Egy másik különbség az anyagi alakok és a lélek között az, hogy az előbbiekre nézve az enyészet nem veszteség. Ezek egészen másokért vannak, legkisebb mértékben sem önmagokért: s csak mások szomorkodhatnak elenyészükön: a léleknek ellenben mély érdeke van saját lételében. E tekintetben valóban különbözik mind az állati, mind a növényi élettől. Az állatra nézve a múlt egy üres lap, úgy a jövő is, s csak a jelen mindene; de a lélekre nézve a jelen aránylag semmi: boldogságának gazdag forrásai az emlékezet és remény. Hatalmat gyakorol a múlt felett, nem csak azért, mert emlékezéssel visszaidézheti azt, hanem azért is, mert hasznára fordíthatja tapasztalatait, tévedéseit és szenvedéseit szintugy mint kedvező sikereit. Hatalmat gyakorol a jövő felett, nem csak azért, mert egyes jeleneteit előre kiszámíthatja, hanem azért is, mert a jelent ugy alakíthatja, hogy ez feltételezi a jövőt s egy arany aratás magvait elveti. Egy oly lélekre nézve, mely képes ily módon összekötni magát az örökkévalósággal, kiterjedni a múltra és jövőre, a létel végtelen becsessé válik, sőt a mi figyelemre méltóbb, saját létezése iránti érdekeltisége mind inkább növekedik képzettsége s erénye gyarapodtával. Egy mivelte lélek tisztábban átlátja természetének nagyságát s lételének becsét, mint azt a kevésbbé mivelte teheti. Önnön megsemmisülésének eszméje sok oly romlást von maga után, miket az utóbbi nem képes felfogni. A gondolat, hogy oly tehetségek, mint az okosság, lelkiismeret és erkölcsi akarat, megszűnjenek lenni, hogy erők, melyek az istenség erejével rokonok, megsemmisíttessenek alkotójuk által, — hogy az igazság és erény, az isteni élet ezen képmásai, kioltva legyenek; hogy a tökély felé haladás útja elvágva legyen csaknem kezdeténél — oly gondolatok ezek, melyek képesek elcsüggeszteni a lelket, melyben szellemi természetének öntudata nagyobb mérvben fel van ébredve. Más szókkal: mentől hűvebb a lélek Istenhez és önmagához, annál inkább irtózik a megsemmisüléstől, mint véghetetlen nagy veszteségtől. Nem lenne-e tehát a lélek enyészete egészen különböző dolog, mint az anyagi dolgoké, s vajjon nyújthat-e az utóbbi hasonlatot vagy csak sejtelmet is az előbbinek bebizonyítására? Legalább nekem az a kétségtelen tény,

miszerint a lélek örökélet utáni szomja oly mértékben növekedik, a melyben teremtője akaratának engedelmeskedik, megezáfolhatatlan bizonyítványa annak, hogy az általa halhatatlan életre van rendelve.

IV. Említsünk meg még egy különbséget a lélek és anyag között. Visszatérek a fához. Azt mondjuk a fáról, hogy kihalt, s e kihalást a természet törvényének nevezzük! S azt következtetik ebből némelyek, hogy ez általános törvény alól az ember sincs kivéve. Ámde a szónak ily értelmű használata által magunkat csaljuk meg. Valódi megsemmisülés nincsen az anyagi világban. Igaz, hogy a fa feloszlik elemeire, de ez elemek tovább élnek, még pedig azért, hogy ugyanazon ezélnak feleljenek meg, melyre azelőtt működtek. Nincs a természet legkisebb creje is elveszve. Az elkorhadt fa alkotó részei csak azért szabadultak meg, hogy egy új, talán még szebb és hasznosabb növénytest előállítására szolgáljanak eszközül; hogy dúsabb lombozatot hajtsanak, vagy valamely nemesebb állat alakításánál nyerjenek alkalmazást. De ha a lélek elveszne, az általános helyrehozhatlan veszteség lenne; mert a lélek már természeténél fogva valami oszthatatlan egység, egyszerű lényeg, melyet részekre osztani vagy más lelkekkel egyesíteni lehetetlen. Minden ember egy külön egyéniség, más lénynyé át nem változhatik. Az én tapasztalásom, élettörténetem nem lehet a felebarátomé. Öntudatom, emlékezetem, elmúlt életem iránti érdekem, érzelmeim másra át nem vitethetnek. Ha bizonyos körülmények között a kísértésnek ellentállottam s illetően ellentállásom által magam felett uralmat s embertársaim méltánylására igényt szereztem, ezen ellentállás s ez uralmi képesség, ez igény az enyém, másévá nem tehetem. Másnak adhatom mind a mivel bírok, testem tagjait is eldobhatom magamtól; de az, a mi valósággal teszen engemet, szóval: öntudatom, emlékeim, érzelmeim, reményeim, ezek nem lehetnek más lélek alkotó részei. Légy gondolkozó, erkölcsi lénynek tehát, a mely erényt és igazságot szerzett magának, megsemmisülése általános volna. Ezen esemény nem a nap lehányatlása lenne, mely azért vonja meg tőlünk világosságát minden este, hogy más tartományokra áraszthassa, hanem maga a világosság kioltása. Ez oly romlás, melyet a természet sehol sem enged meg, romlása oly valaminek, mely végtelenül becsesebb, mint

az egész világegyetem, s éppen azért az anyagi világ változásainak egyikéből sem következethető.

Igen jól tudom, hogy az ilyenmü nézetek, melyek a halhatatlanságot úgy akarják felmutatni, mint a melynek alapja magában a lélek természetében van, nem képesek teljes meggyőződést szerezni különböző okokból. Vannak ugyanis olyanok, és nem kevesen, kik a társadalom hibái és tévelygéseiből azon következtetést vonják, hogy az emberi természet kevéssel emelkedett feljül az állati természetén. Az ilyenek bizonyos eltítkolt hitetlenséggel hallgatják, ha valaki a lélek azon nemesebb tehetségeiről beszél, melyek annak öröklétére mutatnak. Az ilyeneknek szeretném megmondani, hogy ez maga egy vétkes hajlam, mely folytonosan és kizárólag az emberi természet vétkeivel foglalkoztatja őket; valamint kárhoztatandó, ha valaki mindig csak az emberi élet nyomoraira függeszti gondolatait, s az isteni gondviselésben s a teremtés rendszerében nem lát egyebet rosznál. De mellőzve ezt, engedjük meg, hogy az emberi természet vétkekkel teljes. Azonban ez sem dönti meg annak nagysága és halhatatlansága felőli meggyőződésemet; sőt azt mondom, hogy én magában a vétkekben is az emberi nagyság és halhatatlan természet bizonyítványait látom. Ez állítás tulzottnak látszhatik, de egész kiterjedésében fentartható.

Vizsgáljuk meg először is, mi a bűn és miből származik. Ennek eredete a legnemesebb tehetségben van, mely egy lényben feltalálható: tudniillik: az erkölcsi szabadságban. Erkölcsi erő és cselekvési szabadság nélkül bűn nem lehet. Ha az ember egy gép, vagy csupán az érzéki benyomás és ösztön teremtménye volna, mint az oktalan állatok, nem vétkezhetnék. Hogy valaki a vétkezésre határozhatja el magát, onnan van, mert az okosság és lelkiismeret tehetségeivel s önmaga felett hatalommal bír. Így tehát a vétkek is bizonyítványa a lélek magasabb tehetségeinek.

Vizsgáljuk meg továbbá, honnan van, hogy az ember vétkezik. Onnan, mert kísértéseknek van kitéve; tehát a kísértések végcélja az, hogy a lélek azoknak legyőzése által erőt nyerjen, előre haladjon s az isteni megjutalmaztatás tárgya legyen. Vagyis, az ember vétkezik, a menyinyiben oly körülmények közé van helyezve, melyeknek célja az ötökéletesedését

előmozdítani. Ugy hogy az ő vétkezésére alkalmat adó ok is egy tartós, tökéletesebb lételre mutat.

Továbbá azt mondom, hogy a bűnös ember bűnös voltának sajátos öntudatával bír, mely határozottan bizonyítja a jövő életet. A bűn magával hordja a visszafizetés sejtelmét, s éppen azért természetes kísérőtársa a félelem. Mielőtt a nyomor a vétkekkel szövetkezne, mindig megelőzi e szövetséget az erkölcsi ösztönnek bizonyos neme; sőt az a körülmény, hogy a gonosz ember kikerüli néha itt alant a büntetést, még erősebben bizonyít a jövő élet felől, hol ezen látszólagos igazságtalanság ki lesz egyenlítve, és hol a jelen boldogság csak fokozni fogja a boldogtalanság erejét. A vétkek sokszor még magasabban és meghatóbban beszél a jövő élet felől, mint az erény. Tapasztalások mondják, hogy az a lelket borzasztó rémképekkel borította el és saját előérzeteiben találta a poklot, a melytől rettegett. Ily módon a vétkek nem czáfolja meg, sőt inkább megerősíti a bizonyítékokat, melyeket a lélek saját jövő élet felől önmagában hordoz. Adjuk hozzá még azt is, hogy a bűn, mely az emberi természet magasabb tehetségei iránti hitünket igyekszik megdönteni, még nagyobb fényben tünteti fel az erény és kegyesség példáit. Az oly lélek, mely egy ily világban, enynyi kísértő befolyás közepette, mindig az igazságot, kötelességeit és Istent tartja szemei előtt, sokkal nemesebb lélek, mint a mely a kísértések hiányában képződhetnék. Így a világ bűnei az erényt, mely abban létezik, még dicsőbbé teszik, és éppen azok a harczok, miket az igaz embernek ki kell állani a bűn ingereivel szemben, még annál nagyobb jutalomra készítik őt elő. Rám nézve az ily nézetek rendkívül vonzóak és felbátorítók. Benső örömmel szemlélem az erőiséget, melyet maga a vétkek nyujt az emberi nagyság és halhatatlanság bizonyítására. Ha szétnézek a földön, nagy vétkeket látok, de látom egyúttal azt is, hogy ezek nyujtanak alkalmat a jóknak nagy erkölcsi erő kifejtésére, a kegyességben és erényben való előmenetelre, s ez által oly fényt hintenek az emberi természetre, mely kárpótlást nyujt annak aljasságaért. Én nem hunyok szemet emberi fajom vétkeire. Látom a történelemben az emberi gonoszságot oly fennhéjázva, anynyira garázdálkodva, hogy az emberiség legjobbait is kőpadra hurcolja s vértanúi halállal végzi ki. De ha szemlélem e lénytársaimat a kínzások közt felindulás nélkül; szelid-nyugod-

tan, megbocsátólag, halálküzdelmekben; feljülemelkedve a halálon és soha oly dicsően, mint utolsó perczeikben — elfelejtem akkor az üldözők istentelenségét, hogy bámuljam az üldözöttek erényeit. Magasztos állhatatosságukban az emberi természet méltósága és halhatatlanságának bizonyítványát látom, mely feljülmulja a gonoszságot, melynek áldozatai gyanánt tűnnek fel; s bizonyossággal hiszem, mit semmi sem ragadhat el tőlem, hogy az isteni erény, mely így üzetett el a földről, egy hazát talál, örökös hazát az égben, mely neki saját hona.

Megkísértém kimutatni, hogy természetünk, mentől mélyebben vizsgáljuk, annál világosabban mutatja a halhatatlanság nyomait. Nem mondom, hogy e bizonyítás minden mást fölöslegessé teszen. Valódi természeténél fogva azt csak is a tisztább és felvilágosultabb lelkek érthetik meg egészen. A halhatatlanság bizonyítéka, mely minden felfogáshoz mért, feltalálható az evangéliumban, Krisztus vérével megpecsételve és feltámadása által megerősítve. De azt hiszem, hogy e bizonyíték meggyőzőbbé válik, ha a természet tanításaival való öszhangzását bebizonyítva látjuk. Előttem a természet és kijelentés egyaránt igent mondanak az ember jövő élete nagy kérdésére.

Mily teljesek, mily erősek e nagy igazság bizonyítványai! Mily gyengék a közönséges okok, melyeket a kételkedés ellene emel. Előttem csak egy ellenvetés van a halhatatlanság ellen, ha annak lehet nevezni, és ez magából az igazság nagyszerűségéből ered. Lelkem sokszor lesüllyed annak sulya alatt, elvész mérhetetlenségében. Alig merem hinni, hogy ily nagyszerű jó juthat részemül. Ha meggondolom, hogy az idők végetlen során át élni fogok, hogy túlélem a földet, eget, hogy ki leszek véve mostani létem minden tökéletlensége, tévelye alól, hogy fel leszek ruházva egy angyal dicsőségével, hogy felfogom elmémmel s átölelem érzéseimmel a teremtésnek oly nagy körét, melylyel összehasonlítva a föld csak egy pont; ha elgondolom, miként fogok széttekinteni a nagy mindenségben oly lát-érzéssel, mely még jelenleg nem is sejdíthető szépséget, öszhangot és rendet tárand fel előttem, s hogy a legnemesebb erényü lényekkel ismerkedem meg; hogy találkozni fogok a nagyokkal és dicsőkkel, kikről a történelemben olvastam; egyesülve a tökéletes igazakkal, a szeretet ama mindig növekvő munkás-

ságában, hogy idvezitönkkel vég nélkül örvendezhetek, és mindenekfelett, hogy lelkem Istennel közvetlen érintkezésbe jön, miként azt a földi élet legbensőbb öszszeköttetései is csak gyengén ábrázolhatják, ha, mondom. jövő életem felől e gondolatok lepnek meg, míg egyfelől remélek, másfelől félnem is kell: a boldogság igen is nagynak látszik; a jelen gyengeség s méltatlanság érzése szinte igen erős, hogy remélhessek. De ha ily lelki állapotban végig tekintek a teremtés művein és mindenütt látom a mindenható jóság jeleit, ki előtt semmi sem lehetetlen és a kitől mindent remélhetni; ha látom magam körül a határtalan jóságú atya nyilatkozatait, a ki okos teremtményei folytonos haladását kell hogy akarja; s ha aztán legközelebb szemügyre veszem az emberi lelket, és látom, minő erőket fejthetett ki abban egy arasznyi életidő, s örökké tartó tökélyesedés csiráit fedezem fel benne; s mindenek felett, ha látom Jézust, a halál meggyőzőjét, a halhatatlanság örökösét, a ki mint az emberiség zsengeje bément a világosság és dicsőség hajlékaiba, akkor felfoghatom s felfogom az emberi lélek örök élete, növekvése és üdvességének csaknem elnyomó gondolatát.

Mindenikünknek van ajánlva e boldogság, oly boldogság, a melylyel összehasonlítva elhomályosul és megsemmisül a földi sorsok legfényesebbikének dicsősége. Ajánlva van, mondom; nem lehet azt reánk erőszakolni; saját természetéhez képest, azt ki kell küzdeni. A halhatatlan boldogság nem egyéb, mint lelki erőink kiképződése; de ezen erők soha sem fejlődhetnek ki sem most, sem a jövőben másképp, csak ha mi magunk szabadon gyakoroljuk azokat. Magasabb lételt remélni, mialatt lelkünket elhanyagoljuk, nem egyéb öncsalásnál, mit okosság és kijelentés egyaránt kárhoztat. Ne álmadozzatok mennyországáról, a hová bejuthattok, habár itt kényetek szerint éltetek. Olyanoknak, a kik jelen életöket feldulják, a jövő nem hoz, nem hozhat boldogságot. Nincs semmi közösség köztük s a tisztaság ama világa között. Oly emberi lény, mely Isten nélkül, öntökéletesítés nélkül élt, szintoly kevéssé élvezheti a menny üdvét, mint egy porladó hulla, mely a sírból kivéve, a természet legszebb tájképei közé tétetnék, élvezhetné a fényt kialudt szemeiben, vagy a balzsamos léget, mely az ő porát elfujja. Barátim, a halhatatlanság egy dicső tan, és nem csak szemlélődés és gyönyörködtetés végett adatott nekünk. Gyönyörei csak az által valósíthaték, ha küzdünk

minmagunkkal és törekedünk magasabb erényekre s kegyességre. Hogy Krisztussal ott fenn egyesülhessünk, egyesülnünk kell vele már itt lélekben, a kísértetek legyőzésében, a szeretetben és jócselekvésben. A halhatatlanságnak itt kell kezdődni; a magot már most kell elvetni, mely az örökkévalóságban gyümölcsöt teremjen.

„Ne legyünk azért restek a jócselekvésben; mert alkalmas időben aratni fogunk, ha el nem csüggedünk“.